# BUNALIM, EKONOMİ POLİTİKALARI, PLANLAMA VE DEVLET: BİR YAKLAŞIM ÖNERİSİ*

Bu yazıda Türkiye'deki ekonomik bunalımın geçmişte uygulanmış olan ekonomi politikalarının sonucu olduğu görüşünün eksik olduğu ve bu eksikliğin yanlışlıklara yol açacağı belirtilmektedir. Söz konusu eksiklik ve yanlışlığı gidermek için, devletin niteliğinin ve işlevlerinin irdelenmesi ve ülkedeki birikim tarzı ile izlenen politikalar arasındaki ilişkilerin araştırılması gereklidir. Çalışmada, devlet konusunda belirli bir görüşe dayalı olan böyle bir yaklaşımın önemli öğeleri ortaya konulmakta ve bu çerçeve içinde Türkiye'nin planlama deneyimi üstüne bazı değerlendirmeler yapılmaktadır.

## 1. **Bunalım** ve **Ekonomi Politikaları**

Son birkaç yıldır Türkiye kapitalizmi en büyük bunalımını yaşıyor. Bunalımın en önemli göstergeleri gerileyen üretim ve istihdam, hızla yükselen fiyat düzeyi ve döviz darboğazı. Bunalıma ilişkin tartışmalarda hemen hemen herkesin bunalımın büyük ölçüde var olan ekonomik yapıdan kaynaklandığı ve bu yapının geçmişte uygulanan ekonomik politikaların bir sonucu olduğu görüşünü paylaştığı görülüyor.(1) Ne var ki, bu görüşün doğruluğu ve yaygınlığı eksik olmasını engellemiyor. Daha doğrusu, bu görüş bunalımı getirip geçmişteki ekonomi politikalarına bağladıktan sonra bu politikaların gerisinde yatan nedenlere inmediği ölçüde eksik kalıyor. Bu eksikliğin de çok yaygın olduğu görülüyor. Genellikle ekonomi politikalarının oluşma ve uygulanma süreci ile bu politikalarla toplumun farklı kesimlerinin çıkarları arasındaki ilişkiler göz ardı ediliyor ya da yeterince önemsenmiyor.(2) Böyle olunca da, çokluk, geçmişte neden bu politikaların uygulanmış oldukları sorusuna sağlıklı ve geçerli bir yanıt verme olanağı ortadan kalkıyor. Dolayısıyla, söz konusu politikaların neden, nasıl ve kimler tarafından değiştirilebileceği sorunu açıklık kazanmıyor. Oysa, amaç yalnızca bunalımın nedenlerini anlamak değil; daha önemlisi, çözüm yollarını da bulmak. Ayrıca, geçmişte "yanlış" politikaları uygulayarak ya da uygulanmasında etkili olarak bunalıma yol açanların, "doğru" politikaları uygulayarak ekonomiyi bunalımdan çıkarmayı üstlendikleri; "yanlış" politikaların, geçmişteki ateşli savunucuları tarafından acımasızca eleştirildikleri bir ortamda, sözünü ettiğimiz eksiklik daha da büyük önem kazanıyor. Giderek, bu eksiklik geçmişteki "yanlış" politikaların sorumluluğunu, "oy kaygısıyla davranan" politikacıların, "iktisat bilmeyen" üst düzey yöneticilerin ya da "beceriksiz" plancıların sırtına yükleme yanlışına dönüşüyor.

Kanımızca, sözünü ettiğimiz eksiklik ve yanlışlık, ekonomi politikalarının çözümlenmesinde, bu politikaların uygulayıcısı olan devletin niteliğinin, toplumdaki yerinin ve işlevinin göz ardı edilmesinden kaynaklanıyor. Daha doğrusu, devlet toplumdan, toplumsal güçlerden bağımsız bir biçimde almaşık politikaları değerlendirip aralarında seçim yaptıktan sonra uygulamaya koyan bürokratik bir aygıt olarak görülüyor. Bu nedenle, yukarıda

* *Two Decades of Planned Development in Turkey, METU Studies in Development 1981 Special Issue*, O. Türel (Ed.), 1982, s. 3-17

değindiğimiz eksikliği ve yanlışlığı gidermeyi amaçlayan bir yaklaşım farklı bir devlet görüşüyle işe başlamak zorundadır. Böyle bir yaklaşımın ayrıntılı bir biçimde geliştirilmesi bu tebliğin sınırlarını aşıyor. Burada, önerilen almaşık çözümleme çerçevesinin temel kavram ve kategorilerini ortaya koymakla ve bu yaklaşım yardımıyla Türkiye'nin planlama deneyimi konusunda belirli değerlendirmeler yapmakla yetineceğiz.

## 2. Devlet ve Ekonomi Politikaları

Önerilen çözümleme çerçevesinin başat özelliği, iktisat politikalarını oluşturan ve uygulayan "devlet"in analizine verdiği önem ve önceliktir. Bu tutum, toplumdaki ekonomik ve politik öğeler arasındaki etkileşimin biçimine ve niteliğine ilişkin görüşlerden kaynaklanmakta ve belirli bir devlet görüşüne dayanmaktadır. Sözü edilen devlet görüşü şöyle özetlenebilir:

Toplum, aralarında çıkar çelişmesi ve çatışması olan sınıf ve tabakalardan oluşur ve devlet bu çelişki ve çatışmalardan bağımsız değildir. Diğer bir anlatımla, devletin, toplumun bütününün çıkarlarını gözeten tarafsız bir arabulucu olduğu görüşü(3) yerine, toplumun belirli kesimlerinin çıkarlarını yansıttığı, temsil ettiği görüşü benimsenmektedir. Burada yapılan, devletin toplumdaki üretim tarzının ürünü olarak alınması, bu üretim tarzından ve ona dayalı toplumsal yapıdan soyutlanamayacağının vurgulanmasıdır.

Bu görüşe göre, devletin asli işlevi toplumdaki üretim tarzının ve onun üretim ilişkilerinin sürekli olarak yeniden üretimi için gerekli koşullan sağlamaktır. Kapitalist toplumda bu işlev, sermaye birikim sürecinin kesintisiz sürdürülmesi için gerekli koşulların sürekli olarak yeniden üretilmesi biçimini almaktadır. Devlet, her şeyden önce, bu anlamda söz konusu üretim tarzındaki egemen kesimlerin, grupların çıkarlarına hizmet eder. Öyleyse, devletin çalışma alanını ve faaliyetlerini belirleyen, kesintisiz sermaye birikiminin gerekleri olacaktır. Devletin, kapitalist üretim tarzının bir bütün olarak yeniden üretimi için gerekli koşulları sağlama zorunluluğu, devletin toplumdaki egemen kesimlerin kayıtsız şartsız temsilcisi olarak görülemeyeceği görüşünü de beraberinde getirir. Bu kesimlerin içinde de, belirli ortak çıkarlara sahip olmakla birlikte, kimi bakımlardan çıkarları çatışan farklı gruplar olacağı açıktır. Bir bütün olarak bu egemen kesimin çıkarları tarafından yönlendirilse bile, devlet bu söz konusu farklı çıkar grupları arasında arabuluculuk, uzlaştırıcılık görevini de üstlenmek zorundadır. Gerek bu olgu ve gerek egemen kesimle toplumdaki diğer sınıf ve tabakalar arasındaki çelişki ve çatışmalar, toplumda belli bir uzlaşma ve uyumu sağlamayı da devletin asli görevlerinden biri yapmaktadır. Başka bir deyişle, devlet, kesintisiz sermaye birikiminin gerekli kıldığı ölçüde, toplumsal barışı sağlayacak ve sürdürecek koşulları oluşturmalıdır. Bu durum, devletin egemen sınıftan bir ölçüde ayrı ve sınırlı bir özerkliğe sahip olması gerektiği biçiminde yorumlanmaktadır.

Böyle bir devlet anlayışını çözümlemesinin temeline oturtan O'Connor (1973) devletin bu ikili işlevini şöyle ortaya koymaktadır: "Kapitalist devlet çokluk birbirleriyle çelişen iki temel işlevi yerine getirmeye çalışmalıdır: **birikim** ve **meşrulaştırma** (*legitimization*). Bu, devletin kârlı sermaye birikimini olanaklı kılacak koşulları yaratmaya ve sürdürmeye çalışması anlamına gelir. Ne var ki, devlet toplumsal uyumun koşullarını yaratmaya ve sürdürmeye de çalışmalıdır. Baskıcı gücünü açıkça bir sınıfın diğerlerinin sırtından sermaye birikimine yardım için kullanan kapitalist bir devlet meşruluğunu yitirir ve kendine olan bağlılığın ve desteğin temelini zayıflatır. Fakat, sermaye birikim sürecine yardım gereğini göz ardı eden bir devlet, kendi gücünün kaynağını, yani ekonominin artık yaratma kapasitesini ve bu artıktan sağladığı vergileri tehlikeye atmış olur." (O'Connor, 1973: 61)

Devletin sermaye birikim sürecinin kesintisiz sürdürülmesine ilişkin iki temel müdahalesi, bir yanda emek gücünün (*labor power*) öte yanda genel eşdeğer olarak paranın yeniden üretilmesiyle ilgilidir. Bu alanlardaki müdahalelerin önemi, söz konusu iki metanın üretim ve dolaşım süreçleri içindeki ayrıcalıklı yerlerinden kaynaklanmaktadır (de Brunhoff, 1978: 8).

Devlet konusundaki bu görüşün bir sonucu, sermaye birikim sürecinin gereklerindeki değişmelere koşut olarak devletin temel işlevlerini yerine getirme biçimlerinin de değişebileceğidir. Başka bir anlatımla, farklı birikim tarzlarında devletin gerek toplumsal yapı ve gerek sermaye birikim süreci içindeki yeri ve rolü farklı biçimler alacaktır. Burada sözü edilen birikim tarzı, sermayenin değerlenme (*valorization*) sürecinin aldığı özgül biçimi anlatmaktadır. Bu kavram, "sermayenin devresi içinde hammadde, makina ve işgücünün nerelerden nasıl alındığı, üretimin yine, nerede ve nasıl yapıldığı ve ürünün gerçekleşme süreci" (Keyder, 1976: 29) gibi öğeleri kapsamaktadır. Ayrıca, her birikim tarzının kesintisiz sürdürülebilmesi için bir dizi kuruma gerek vardır ve bu kurumlar birlikte ele alındıklarında, söz konusu **birikim tarzının sosyal yapısını** oluştururlar. Bu nedenle, bir birikim tarzından diğerine geçiş birikim tarzının sosyal yapısında değişmeyi de beraberinde getirecektir (Gordon, 1978). Bu değişim süreci içinde ve özellikle kurumsal yapının değişmesinde devletin oynayacağı rol, sermaye birikiminin sürekliliğini sağlama açısından büyük önem kazanmaktadır.

Her birikim tarzının içinde var olan kriz eğiliminin ortaya çıkması, yani birikim tarzının krize girmesi, genellikle, politik üst yapıda da tıkanıklıklara, krize yol açmaktadır. Bunun altında yatan temel neden, toplumdaki egemen sınıfın türdeş bir bütün oluşturmamasıdır. "Burjuvazinin farklı kesimleri ortak bir düşmana karşı gerektiğinde birleşebildikleri gibi, her birinin görece güçsüzlüğü de onları zaman zaman ittifaklar içinde hareket etmeye zorluyor. Bu çeşit ittifaklar, kapitalizmle kapitalizm öncesi denebilecek kesimler arasındaki, azgelişmiş ülke yapısına özgü ekonomik-politik-toplumsal iç içeliği de yansıtıyor. Gelgelelim, azgelişmiş ülkenin helezoni gelişme temposu belirli aralıklarla bunalımlar yaratıyor ve bunalım dönemlerinde burjuvazinin farklı kesimleri arasındaki çelişkiler yoğunlaşıyor." (Belge, 1976: 19) Egemen sınıfın kendi içindeki çelişki ve çatışmanın yoğunlaştığı bu tür kriz dönemlerinde var olan ittifakların dağıldığı, yenilerinin oluşturulduğu gözlenmektedir. Bu dönemlerin bir diğer özelliği, devlet aygıtının bir parçası olarak bürokrasinin toplumsal bir güç olarak ortaya çıkabilmesidir. Ancak, bu durumlar kısa süreli olmakta, burjuvazinin içindeki ittifaklar yeniden kurulup politik egemenlik yeniden güçlü bir biçimde sağlandıktan sonra, bürokrasi kriz döneminin kargaşa ortamında kazandığı göreli gücü yeniden yitirmektedir.(4) Başka bir deyişle, bürokrasinin göreli güçlülüğü ve bağımsızlığı burjuvazinin güçlülük derecesi ile yakından ilgilidir.

Devleti bu biçimde ele aldığımızda, izlenebilecek ekonomik ve toplumsal politikaların temel bir sınırlama içinde kalması gerektiği söylenebilir. Söz konusu sınırlar bir yanda sermaye birikim sürecinin sürekliliğinin gerekleri, öte yanda da toplumsal uyumun, barışın sağlanmasının ve sürdürülmesinin gerekleri tarafından belirlenir. Burada, ülkedeki birikim tarzının niteliği ile toplumdaki sınıfsal güç dengesi, politika önlemlerinin alacağı özgül biçimleri belirleyici rol oynayacaktır. Bu özgül biçimlerin belirlenmesinde, özellikle kısa dönem analizlerinde göz önünde bulundurulması gereken bir diğer öğe bürokrasinin güçlülük derecesi olacaktır.

Bu kısa açıklamadan çıkan sonuç şöyle özetlenebilir: Ekonomi politikaları,

oluşturuldukları ve uygulandıkları dönemdeki sınıfsal yapıdan ve sınıfsal güç dengesinden; bunlara bağlı olarak oluşan sınıf ittifaklarının aldığı somut biçimlerden ve dönemin birikim tarzının devlet için belirlediği özgül görev ve işlevlerden bağımsız olarak değerlendirilemez.

Daha fazla ilerlemeden iki ekleme yapmamız gerekiyor. Buraya kadar yalnızca ulusal sınırlar içindeki yapıyla ilgilendik ve bu yapı ile devletin konumu ve niteliği arasındaki ilişki üzerinde durduk. Bunun nedeni ekonomi politikalarının değerlendirilmesi açısından devletin analizinin önemini vurgulamaktı. Ancak, bir ülkedeki birikim tarzının kapitalist dünyadaki birikim tarzıyla yakından ilgili olduğu da biliniyor. Giderek, bir ülkedeki birikim tarzının temelde o ülkenin dünya ekonomisine eklemlenme biçimi tarafından belirlendiğini ileri süren görüşler var.(5) Kaldı ki, ulusal devletin diğer devletlerle olan ilişkilerinin de konumuz açısından büyük önem taşıdığı söylenebilir. Örneğin, 1950-70 döneminde Türkiye'ye sağlanan dış yardımların belirli politikaların izlenmesine olanak verdiği görüşü yaygın kabul görmektedir (Küçük, 1978: 405). Bu nedenlerle, devletin analizini yaparken bu tür ilişkilerin etkisini de göz önünde bulundurmak gerekecektir. İkinci olarak, hesaba katılması gerekli bir diğer öğe ülkedeki yönetim biçimidir. Çünkü yönetimin demokratik ya da totaliter olması ile devletin niteliği ve izlenebilecek politikalar arasında yakın ilişkiler bulunmaktadır.

## 3. Türkiye'nin Planlama Deneyimine İlişkin Gözlem ve Değerlendirmeler

Türkiye'de izlenmiş ya da izlenmekte olan ekonomi politikalarının ve planlama deneyiminin değerlendirilmesi yukarıda özetlenen yaklaşım çerçevesinde yapılabilir. Ancak, burada önemli bir sınırlama ile karşı karşıya olduğumuzu kabul etmek gerekir. Özellikle 1950 sonrası Türkiye'sindeki devletin nitelik ve özelliklerine ilişkin çalışmaların sınırlılığı ya da yetersizliği göze çarpmaktadır. Örneğin, egemen sınıf-devlet-ekonomi politikaları ilişkisi konusundaki bilgimiz yok denecek kadar az. Bu konudaki çözümlemeler ya ortaya atıldıkları dönemin politik konjonktürüne bağlı olarak oluşturuldukları için önemli sapmalar ve yanlışlar içeriyor ya da çok genel ve yüzeysel kalıyor. Benzer bir biçimde, ekonomi politikaları ile birikim tarzının gerekleri arasındaki ilişkinin de doğru ve açık bir biçimde ortaya konduğu söylenemez.(6) Bu nedenle, burada değinilecek hususlar tartışılması, ayrıntılandırılması, sınanması gerekli hipotezler, ilk yaklaşımlar olarak değerlendirilmelidir.

Genellikle, Türkiye'deki planlama deneyimini değerlendirenler, belirli konulardaki plan amaçları ile gerçekleşmeleri karşılaştırıp planların başarısız olduğu sonucuna varıyorlar.(7) Burada başarı ölçütü planlamanın ekonomiyi plan önceliklerine göre yönlendirme gücü oluyor. Bu ölçüt kullanılarak, planların ekonominin normal olarak yapabileceğinin üzerinde bir katkısının olmadığı ya da planların olması gerekeni değil olanı ortaya koyan belgeler olduğu söyleniyor (Küçük, 1978: 294; Kongar, 1978: 279).

Bu başarısızlığın, bir dereceye kadar, kullanılan tekniklerin yetersizliğinden kaynaklandığı ileri sürülebilir ve yeni teknikler, araçlar önerilebilir.(8) Giderek, plancıların yetersizliği, planlama anlayışının yanlışlığı da nedenler olarak ileri sürülebilir.(9) Ancak, bu konuda çok daha önemli nedenlerin olduğu kanısındayız. Bunun için, ilk olarak, bir noktaya açıklık getirmek gerekir. Bu, Devlet Planlama Teşkilâtı'nın (DPT) kuruluşuyla ilgili. Ekonomiyi planlama girişimlerinin 27 Mayıs öncesinde başladığı ve bu girişimlerin sermaye çevreleri tarafından da desteklendiği biliniyor. Ancak, 27 Mayıs sonrasında ortaya çıkan planlama anlayışının önemli bir farklılığı var. Her şeyden önce, DPT politik krizin sürdüğü ve bürokrasinin toplumsal bir güç olarak öneminin artmış olduğu bir dönemde kuruldu. Bu nedenle, egemen sınıfın görüş ve istekleri yanında ve belki bunlardan daha ağırlıklı olarak,

1960 öncesinde siyasal iktidar üzerindeki etkisinin giderek azaldığını gözlemleyen bürokrasinin görüş ve isteklerini de yansıttığı söylenebilir. Bunun sonucu olarak, 27 Mayıs hareketinin önceki dönemin **hesapsız** gidişine karşı yapıldığı görüşünün yaygın kabul gördüğü bu dönemde planlama fetişleştirildi, DPT ve onun hazırlayacağı planlar siyasal iktidar üzerindeki teknokratik ve bürokratik denetimin aracı olarak görüldüler (Kongar, 1978 : 477).

Ne var ki, bürokrasinin normal dönemlere oranla daha güçlü olduğu bu olağanüstü dönem çok uzun sürmedi. Politik çalkantıların durulup yeni sınıf ittifaklarının oluşması, aynı zamanda DPT'nin toplumda olması gereken yere oturtulmasına yol açtı. Kanımızca, 1962 yazında birinci İnönü Koalisyonu'nun dağılıp ikincisinin kurulması Türkiye'de planlamanın niteliğini ve geleceğini belirlemiş olan önemli bir dönüm noktasıdır. Bu sıralarda ilk plancıların örgütten ayrılmaları kuşkusuz bir rastlantı değildir. Gerek birinci koalisyonun bozulması ve gerek ikincisinin kurulması sırasında ana tartışma konusunun ekonomi politikaları ve planlamanın yeri ve işlevi olması yukarıdaki görüşü doğrular niteliktedir. Ayrıca, Odalar Birliği'nin ekonomik konuların önemini belirterek partileri anlaşmaya çağırması, Vehbi Koç'un radyoda konuşarak devletin özel sektöre yardım etmesini istemesi gibi olaylar da bu döneme rastlar (Karpat, 1973: 258-261).

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, planlamanın bu değişen niteliğini açık bir biçimde sergilemektedir. Piyasa-plan ilişkisi konusunda bu belgede belirlenen ilke şöyleydi:

> "Fiyatlar yerine kararlarının (*sic*) esas olduğu bütçe için harcamalar dışında, kaynakların çeşitli harcamalara ayrılmasını fiyat mekanizması ayarlayacaktır. Ancak fiyat mekanizmasının bu fonksiyonunu gereğiyle görebilmesi için düzenleyici tedbirler alınacak ve kıt üretim kaynaklarının ve gelirlerinin planda belirtilen iktisadi ve sosyal hedeflere göre dağılımıyla ilgili zaruri ayarlamalarda doğrudan doğruya kontrollardan imkân ölçüsünde kaçınılarak vergi ve kredi politikaları, sermaye piyasasının teşekkülü ve geliştirilmesi, dış ticaret rejiminin tesbiti gibi tedbirlere başvurulacaktır.
>
> Yukarıda sınırları belirtilen icra politikası, her demokratik düzende merkezi idarenin normal düzenleyici fonksiyonları içinde kalmaktadır. Ancak bu politikanın esasları ekonominin bütününü içine alan bir plan çerçevesinde tesbit edilmiştir. Bunun için çeşitli tedbirler ve kararlar, bir bütün olarak ele alınması gereken icra politikasının birbirini tamamlıyan kısımlarını meydana getirmektedir." (DPT, 1963: 479-480)

Gerçekten, "... fiyat mekanizmasının kudretine bu kadar inanıldıktan sonra neden planlamaya başvurulduğunu anlamak güçtür." (Küçük, 1978: 294)

1962 ortasından itibaren DPT'yi toplumun egemen kesimlerinin hizmetinde, onların çıkarlarıyla uyumlu bir kurum haline getirme, siyasal iktidarın planlama üzerindeki denetimini giderek arttırma sürecinin yoğunluk kazandığını söyleyebiliriz. Bu sürecin ne ölçüde tamamlanmış olduğunun bir göstergesi Şaylan'ın (1974) çalışmasında görülmektedir. Alan araştırmasına dayalı bu çalışmada, yüksek bürokratlar ile büyük burjuvazinin planlama konusundaki görüşleri şöyle sunulmaktadır: "Bugünkü haliyle geleneksel bürokrasi ekonomik planlama sürecine ve örgütüne karşıt bir tutum takınmıştır... Buna karşılık girişimciler bunun tam zıddı bir eğilim göstermektedir... Başka bir deyimle girişimcilerin % 86,7'si gibi çok büyük bir kısmı bugünkü hali ile Planlama örgüt ve faaliyetinden oldukça memnun gözükmektedir. Diğer yandan planı biçimsel olarak yapan ve uygulayan (ekonomik kalkınma için) bürokrasi aslında plandan ve planlama örgütünden hiç memnun gözükmemekte, aksine

onları ekonomik kalkınmayı önler bir kimlik içinde nitelemektedir.” (Şaylan, 1974: 145)

Bu konuda nesnel göstergelere dayalı bir değerlendirme plan önceliklerini, politikalarını ve uygulama sonuçlarını sürdürülen birikim tarzının ve egemen sınıf çıkarlarının gerekleri ve empoze ettiği önceliklerle karşılaştırarak yapılabilir. Başka bir anlatımla, plan önceliklerinin **kimlerin öncelikleri** olduğu belirlenebilir. Bu tür bir karşılaştırmada plan, program metinlerinin değil de uygulamanın esas alınması çok daha açık ve anlamlı sonuçlar verecektir. Yukarıda değindiğimiz, “planların ekonominin normal olarak yapabileceğinin üstünde bir katkısının olmadığı ya da planların olması gerekeni değil olanı ortaya koyan belgeler olduğu” görüşü, böyle bir çalışmanın nasıl bir sonuç verebileceği konusunda önemli bir ipucu vermektedir. Nitekim, Şaylan (1974: 145) da “çıkışı ve içeriği itibariyle kapitalizme ters düşen bir gereç olarak plancılığın kısa zamanda egemen burjuva sınıfının yararına çalışan bir etken haline gelmiş” olduğu sonucuna varmaktadır.

Ancak, nerede olursa olsun, planlama toplumun egemen kesiminin çıkarlarıyla uyumlu bir biçimde yürütüldüğü ve birikim tarzının gereklerini yerine getirecek biçimde yönlendirildiği ölçüde, planlamanın değil egemen sınıfların başarısından ya da başarısızlığından; planlamanın değil birikim tarzının sınırlarından söz etmek daha doğru olacaktır. Bu Türkiye’de de böyledir. Planlamanın kavram ve kapsamı üzerindeki tartışmaların, birikim tarzının bunalıma girdiği dönemde yoğunlaşması bu olgunun bir kanıtıdır. Türkiye’deki planlama, ithal ikamesine dayalı birikim tarzının sosyal yapısının bir parçasıdır. Bu birikim tarzının krize girip yeni bir birikim tarzına doğru evrildiği bir dönemde, egemen planlama anlayışının da değişmesi kaçınılmazdır. Son birkaç yıldır bu değişim süreci bütün çıplaklığıyla gözlenmektedir.

## 4. Sonuç

Bu yazıda belirli bir devlet görüşünden hareket ederek Türkiye’nin içinde bulunduğu bunalımı getirip geçmiş ekonomi politikalarına bağlayan görüşün eksik olduğunu, söz konusu politikaları değerlendirmede yanlışlara yol açabileceğini vurguladık. Sağlıklı bir değerlendirme için, ülkedeki birikim tarzı ve egemen sınıf çıkarları ile devletin niteliği ve işlevleri arasındaki ilişkilerin belirlenmesi gereğine değindik. Planlamanın değişen niteliği konusundaki değerlendirmemizi bu çerçeve içine oturtmaya çalıştık. Ancak, daha önce de belirttiğimiz gibi, bu konuda önemli sınırlamalarla karşı karşıya olduğumuzu kabul etmemiz gerekir. Söz konusu sınırlamalar Türkiye’deki birikim tarzının özelliklerine, toplumdaki sınıfsal güçler dengesine ve devletin niteliğine ilişkin ayrıntılı çalışmaların kıtlığından kaynaklanıyor. Bu eksiklik giderilmeden gerek bunalım ve gerek bunalımdan çıkış için önerilen ya da uygulanan seçenekler konusunda sağlıklı çözümleme yapmanın en azından çok zor olduğu ve sözü edilen eksikliğin giderilmesinde en büyük görevin toplumsal bilimcilere düştüğü kanısındayız.

## NOTLAR

(1) Bu görüşü savunanların başında çeşitli sermaye çevrelerinin sözcüleri geliyor. Örneğin, Feyyaz Berker’in 1979 Ocağında TÜSİAD’ın düzenlediği toplantıda yaptığı açış konuşmasına göre, “ekonomik sıkıntıların temelinde 1970’lerden bu yana uygulanan enflasyonist ekonomik politikalar yatmaktadır. KİT açıkları, bütçe açıkları, aşırı taban fiyatları ve aşırı toplu sözleşmeler enflasyonu 1978 yılında tahammül edilmez bir noktaya ulaştırmıştır.” (TÜSİAD, 1979: 1) Berker’in döviz darboğazı konusunda da benzer bir görüşü vardı: “Beşer yıllık kalkınma planlarımızda ithal ikamesiyle sanayileşmeye ağırlık

veren, her malın Türkiye'de üretilmesi politikaları kendi mantığı içinde bir ölçüde savunulabilir. Ama bu politikalar bugün içinde bulunduğumuz darboğazın temel nedenlerinden biri olarak açıkça görülmektedir." (Tercüman, 1979: 4) Eski Maliye Bakanlarından Kemal Kurdaş, Ankara Sanayi Odası tarafından 1981 Martında Ankara'da düzenlenen 1980'den 1981'e Türkiye Ekonomisi Semineri'nde, bu konuda şunları söylüyordu: "Türk ekonomisinin sıkıntılarında sürekli enflasyonist politikaların ve tabii ekonomik boşlukların ve sosyal politikalarda diğer yapılan hataların da büyük katkısı olduğunda bu heyet-i aliyenin görüş birliğine varması bence son derece memnuniyet verici bir olaydır." (Ankara Sanayi Odası, 1981: 71) Günümüzdeki bunalım ile geçmiş politikalar arasındaki ilişki konusundaki bu görüş akademik çevrelerde de yaygın kabul görmektedir. Örneğin, A. Savaş Akat'a göre, "iktisatçı ... [döviz darboğazının] **kendiliğinden** belirmediğini, 30 yıllık dönem boyunca uygulanan **iktisat politikaları** ile döviz darboğazları arasında önemli bir nedensellik ilişkisi olduğunu düşünmek zorundadır." (Akat, 1981: 72) Benzer bir biçimde, bu satırların yazarı da 1979 sonunda yayınlanan bir yazısında, döviz darboğazını "Türkiye'de izlenen ve özellikle planlı dönemde dayanıklı tüketim mallan üreten sektörlerde yoğunlaşan ithal ikamesi politikasının" sonuçlarına bağlamaktaydı (Tüzün, 1979: 344).

(2) Kanımızca Akalın (1980) ve Olgun (1980) konuya böyle yaklaşmaktadırlar.

(3) Bu görüş iktisatta egemen olan paradigmanın devlete bakış açısını yansıtır. Büyük eleştirilere uğrayan bu devlet görüşünü Gintis ve Pochoda (1973) "ortodoks iktisadın devlet sapması" (*government bias*) diye nitelemektedir.

(4) Bürokrasi konusunda bkz. Poulantzas (1975: 325-359) ve Şaylan (1974: 22-48).

(5) Bu konuda bkz. Keyder (1979) ve Gülalp (1979).

(6) Türkiye'de devlet ve ekonomi politikaları konusundaki çalışmaların çok sınırlı kaldığı görülüyor. Ergil'in (1976) özet makalesi dışında, belirli somut sorunların incelenmesinde devlet olgusuna yer veren çalışmalara örnek olarak Birtek ve Keyder (1976). Şaylan (1979) ve Gülalp (1930) verilebilir. Oysa bu konularda, özellikle krize ilişkin olarak yurtdışında yoğun bir araştırma ve yayın faaliyeti olduğu gözlenmektedir. Bunlara örnek olarak Yaffe (1973), Poulantzas (1975), Gamble ve Walton (1976), O'Connor (1973), de Brunhoff (1976), Clarke (1978), Fano ve Sardoni (1979), Solomons (1979), Gough (1981) ve URPE (1978) verilebilir.

(7) Soruna böyle yaklaşan ayrıntılı bir çalışma için *bkz.* Altıntaş (1978).

(8) Bu türden bir değerlendirme için *bkz.* Celasun (1980).

(9) Akalın (1980) krizin beş önemli kaynağından birinin, "merkezi planlama + otarşi" diye nitelendirdiği yanlış planlama anlayışı olduğunu belirtmektedir.

## K A Y N A K L A R

AKALIN, Güneri (1980), "Ekonomik Buhran ve Partiler," *Toplumcu Düşün*, No. 16, Mayıs-Haziran 1980, 182-187.

AKAT, A. Savaş (1980), "Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Gözlemler," *Toplum ve Bilim*, No. 12, Kış 1980, 72-112.

ALTINTAŞ, Mustafa (1978), *Türkiye'de Planlı Kalkınma ve Uygulama Sonuçları*, Ankara: AİTİA Muğla İşletmecilik Yüksek Okulu Yayını.

BELGE, Murat (1978), "Ahmet Hamdi Başar'ın Kitabı Dolayısıyla 27 Mayıs Üstüne Düşünceler," *Birikim*, No. 11, Ocak 1976, 14-23.

BİRTEK, Faruk ve KEYDER, Çağlar (1976), "Türkiye'de Devlet-Tarım İlişkileri: 1923-1950," *Birikim*, No. 22, Aralık 1976, 31-40.

CELASUN, Merih (1980), "Real and Monetary Aspects in the Turkish Economic Planning," *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 7 (1-2), 1-36.

CLARKE, Simon (1978), "Capital, Fractions of Capital and the State: 'Neo-Marxist' Analysis of the South African State," *Capital and Class*, No. 5, Summer 1978, 32-77.

de BRUNHOFF, Suzanne (1978), *The State, Capital and the Economic Policy*, London: Pluto Press.

DPT (Devlet Planlama Teşkilâtı) (1963), *Kalkınma Planı, Birinci Beş Yıl (1963-1967)*, Ankara.

ERGİL, Doğu (1976), "Kapitalist Devlet," *Birikim*, No. 15, Mayıs 1976, 23-32.

FANO, Daniele ve SARDONI, Claudio (1979), "The Fiscal Crisis of the State: Notes on the Italian Case," *Capital and Class*, No. 7, Spring 1979, 46-57.

GAMBLE, Andrew ve WALTON, Paul (1976), *Capitalism in Crisis*, London: The Macmillan Press Ltd.

GINTIS, H. ve POCHODA, R. (1973), "Economics in a Revolutionary Age," *Modern Political Economy: Radical and Orthodox Views on Critical Issues*, Weaver, J.H. (der.), içinde, Boston: Allyn and Bacon Inc.

GOLD, David A., LO, Clarence Y.H. ve WRIGHT, Erik O. (1976), "Marksist Kapitalist Devlet Teorilerindeki Son Gelişmeler," *Birikim*, No. 21, Kasım 1978, 40-45 ve No. 22, Aralık 1976, 47-52.

GORDON, David M. (1978), "Up and Down the Long Roller Coaster," URPE (1978) içinde, 22-35.

GOUGH, Ian (1981). *The Political Economy of the Welfare State*, London: The Macmillan Press Ltd.

GÜLALP, Haldun (1979), *Yeni Emperyalizm Teorilerinin Eleştirisi*, İstanbul: Birikim Yayınları.

GÜLALP, Haldun (1980), "Türkiye'de İthal İkamesi Bunalımı ve Dışa Açılma," *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 7 (1-2), 37-66.

KARPAT, Kemal (1973), "Social Groups and the Political System after 1960," *Social Change and Politics in Turkey*, Karpat, Kemal (der.) içinde; Leiden: E.J. Brill.

KEYDER, Çağlar (1976), "Yeni Ekonomik Düzen ve İdeolojisi," *Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen: ODTÜ Gelişme Dergisi 1976 Özel Sayısı*, Tüzün, G. (der.) içinde.

KEYDER, Çağlar (1979), *Emperyalizm, Azgelişmişlik ve Türkiye*, 2. Basım, İstanbul: Birikim Yayınları.

KONGAR, Emre (1978), *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, 2. Basım,

İstanbul: Cem Yayınevi.

KÜÇÜK, Yalçın (1978), *Planlama, Kalkınma ve Türkiye*, 3. Basım, İstanbul: Tekin Yayınevi.

O'CONNOR, James (1973), *The Fiscal Crisis of the State*, New York: St. Martin's Press.

OLGUN, Hasan (1980), "Türkiye'de ithal ikamesi Bunalımı ve Dışa Açılma: Eleştiri," ODTÜ Gelişme Dergisi, 7 (3-4), 377-393.

POULANTZAS, Nicos (1975), *Political Power and Social Classes*, London: New Left Review Books.

SOLOMONS, John (1979), "The Marxist Theory of the State and the Problem of Fractions: Some Theoretical and Methodological Problems," *Capital and Class*, No. 7, Spring 1979, 141-147.

ŞAYLAN, Gencay (1974), *Türkiye'de Kapitalizm, Bürokrasi ve Siyasal İdeoloji*, Ankara: TODAİE Yayını.

ŞAYLAN, Gencay (1979), "Türkiye'de Siyasal Kurumsallaşma ve Devletin Ekonomik İşlevleri," *Yurt ve Dünya*, No. 17, Eylül 1979, 178-200.

TERCÜMAN (1979), 20 Eylül, s. 4.

TÜSİAD (Türk Sanayicileri ve İş Adamları Demeği) (1979), *Konuşmalar*, İstanbul: TÜSİAD Yayını.

TÜZÜN, Gürel (1979), "Burjuvazinin Niyetleri Üzerine Düşünceler," *Yurt ve Dünya*, No. 18, Kasım 1979, 344-358.

URPE (The Union for Radical Political Economics) (1978), *U.S. Capitalism in Crisis*, New York: URPE.

YAFFE, David S. (1973), "The Marxian Theory of Crisis, Capital and the State," *Economy and Society*, No. 2, 186-232.

1

**S U M M A R Y**

## CRISIS, ECONOMIC POLICIES, PLANNING AND THE STATE:

## A SUGGESTED APPROACH

The present economic crisis in Turkey is usually seen as a product of past economic policies. Such a view is incomplete and misleading, mainly because it is based on an erroneous conception of the state. It is argued here that for a correct evaluation of economic policies one must first determine the interrelationships among the mode of accumulation and the dominant class interests on the one hand and the nature and structure of the state on the other. After giving a brief description of basic concepts and categories of such a framework of analysis, certain aspects of the planning experience in Turkey are evaluated within that perspective.